

Valamilyen oknál fogva, talán a katolikus cenzúra elől bújva, még a nyomtatás helyét sem tüntette fel. Őt könyvet nyomtatott a kikötővárosban, köztük egy vallásos verseskötetet és a kilikiai katolikosz egy művét. Utána még három pap-nyomdász telepedett le Velencében (1565-ben, 1585-ben és 1642-ben), mert az erősödő török nyomás miatt 1569-ben be kellett zárni a konstantinápolyi nyomdát. Velencében is csak korlátozott tevékenységet fejthettek ki a római egyház szigorú cenzúrája miatt. Nem sokkal a velencei kezdeményezés után hamarosan nyomtattak Paviában is örmény könyvet. De a nagy fellendülés csak a XVII. században következett be. Ekkor egymás után alakultak az örmény nyomdák Lembergben, Rómában (a Propaganda Fide keretében 1623-ban), Milánóban és Párizsban, sőt még Perzsia nagy örmény településében Új Dzsulfában is. A súlypont egyelőre továbbra is a Földközi tenger nyugati medencéjében maradt.

A Toszkán nagyhercegség kikötőjében, Livornóban is korán kialakult egy népes örmény kereskedő kolónia. 1642-ben, a fiatal III. Cosimo nagyherceg trónralépésének évében, mikor még a felvilágosult, liberális Ferdinando kardinális vitte a kormányzás ügyeit, alapította **Hovhannesz Djuhajezi** teológus az első livornói nyomdát. Livornói tartózkodásának talán legfontosabb eredménye az volt, hogy sikerült betűket és díszeket készítenie az Új Dzsulfában felállítandó nyomdához.

Mielőtt rátérnénk a Misztótfalusi-kutatás szempontjából oly fontos amszterdami örmény nyomda szerepére, vessünk egy rövid pillantást az örmény nyomdabetűkre és történetükre is. Az első betűmetszőjük kézírásos minta alapján metszette ki a nyomdabetűket: verzálisokat (jerkathagir) és kisbetűket (bolorgir, kerek, vagy Meszrop). Ezekhez járult később még a kurzív notrgir.

A velencei mester neve, aki - Misztótfalusi szavával élve - elsőnek törte meg a jeget, mindmáig ismeretlen. Az Amszterdam előtt készített betűkről sem az örmény, sem a nyugati kutatók nincsenek a legjobb véleménnyel. *Schütz Ödön* össze is gyűjtött közülük néhányat. **Handesz Amszorja** például 1888-ban úgy vélte, hogy az 1567-ben nyomtatott „*Tagharan énekeskönyv nyomdai kivitelezése igen primitív, a betűk ormótlanak és egyenetlenek*”. C. F. Neumann azt mondja egy Milánóban nyomtatott könyvről, hogy „*durva és félresikerült betűkkel nyomtatták*”. De nem volt jobb véleménye a Propaganda Fide kiadványairól sem, mert szerinte ezek is „*silányak és durvák*”. **Fr. Macler** pedig mintegy összegezve kijelentette: az örmény ösnyomtatványok „*közepes benyomást keltenek, és csupán az 1664-es Biblia az első örmény kiadvány, mely világos, tiszta és igazán művészi*” (Voszgán amszterdami Bibliája)

Az első betűk készítésének nehézségei érthetőek, hiszen nem lehet könnyű kiváló mestert találni, aki vállalkozik egy ismeretlen keleti nyelv betűinek kézírás után való kimetszésére. **Kevorkián** a nyomtatott örmény könyvekről nemrég megjelent tanulmányában a XVII. századból megemlíti még Jacques Sanlecques francia betűmetsző nevét is, aki a párizsi poliglotta Biblia nyomtatásához metszett betűket.

Folytatjuk

(A szerző Misztótfalusiról írt kéziratát közlés céljából átadta

Bálintné Kovács Júliának, mely

2001-ben megjelent a Balassa Kiadónál)

* * *

Kalmár László

Ki volt Czárán Gyula?

A mai Magyarország természetjáró társadalmában - annak ellenére, hogy a Magyar Természetbarát Szövetség a technikai munkákért adható kitüntetését 1989-ben Czárán Gyuláról nevezte el - csak kevesen tudják a fenti kérdésre a választ. E név legtöbbszörnek ismeretlenül cseng a fülében. Pedig kortársai „Oncásza hercege”, majd „Galbena fejedelme”, az őt követő generáció a „bihari turistaság apostola” névvel illette.

Az Erdélyi Kárpát Egyesület tiszteletbeli tagja, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat és a Magyarhoni Földrajzi Társulat rendes tagja volt. Személye és tevékenysége mégis méltatlanul szinte feledésbe került. Ha ez az ember nem a múltszázadvég Magyarországon, de legalább is nem a magyar vidéken élt és alkotott volna, hanem valahol a Magas Tátrában, vagy a főváros környékén - nem is beszélve arról, hogyha az Alpok országaiban -, akkor ma menedékház, szobor vagy dombormű hirdetné a nevét és egész biztosan számunkra is ismertebb lenne.

*Déchy Mór*hoz hasonlóan mai magyar birtokos nemességet nyert örménycsalád sarja. Mária Terézia idején kerülnek Gyergyóból Arad környékére és Seprősön vásároltak birtokot. Ő is itt született - 150 évvel ezelőtt - 1847. augusztus 23-án. Gimnáziumi tanulmányait Aradon, majd Pozsonyban végezte. Habár

a műszaki tudományok felé vonzódott, apja óhajára, a kor szellemének megfelelően jogot tanult, 1865-67-ben Pesten, majd Bécsben. Az első szigorlatot 1871-ben kitüntetéssel végezte. További jogi tanulmányait súlyos betegsége (hólyagos himlő és az azt követő tüdőgyulladás) - ekkor még az antibiotikumok ismeretlenek - miatt abba kellett hagynia. Folytatására már nem volt alkalmja, mert apja hazahívta Seprősrre, hogy segítsen a gazdálkodásban. Amihez nem volt semmi kedve. „*Íme ennyire jutottam!... Eddig a büntető paragrafusok között turkáltam, most a földdel fogom ezt tenni*” panasolta barátainak elkeseredve.

Vigasztalásul sokat utazott. Járt Ausztriában (Bécsen kívül: Innsbruck, Gastein, Linz, Semmering, Zell am See), Franciaországban (Párizs, Francia-Alpok) Olaszországban (Milánó, Como, Lugánó, Róma, Nápoly), Németországban (Berlin, Charlottenburg, Drezda, Heidelberg, Karlsruhe, Keilheim, Lipcse, Nürnberg, Potsdam, Regensburg és a Rajna völgye), Svájcban (Lucern, Zürich, Rigi-csúcs, Vierwalstadt tavai) volt úti célja, de volt Prágában, Konstantinápolyban, Skuratiban és Helgolandban is. Beutazta Erdélyt és az Al-Dunát.

Seprőstől nincs messze a Béli-hegységi, ahol szabadidejében egyre többet kószál. Innen aztán valóban csak egy ugrás a Bihar, így nem véletlen, hogy elkerül Biharfüredre, a kiépülő püspöki nyaralóhelyre is. Magával ragadja a táj szépsége, a természet varázsa.

Egyre gyakoribb barangolásai során megismerkedik *Pethő Gyulával*, a Földtani Intézet főgeológusával, akitől rengeteget tanul, nem csak geológiát, de botanikát és zoológiát is. Igazi turista tevékenysége csak apja halála után, 1890-től kezdődik. A birtokot bérbe adja és Menyházafürdön bérel villát, ahol valójában csak télen lakik. Tavasztól őszig a hegyeket járja, erdőn, barlangokban, pásztorszállásokon hál. Egész további életét a turistaságnak, a környék feltárásának szenteli.

1892-ben, 45 évesen, meglett férfi-fejjel beiratkozik Selmecen a Bányászati Akadémiára és sikeresen elvégzi azt. Így már tudományosan felvértezve kezd nagyarányú munkájába. Nem volt könnyű a feladat. A babonás hegyi lakók sokáig félték tőle. Szép szál, nagydarab ember volt, oldalszakállal, bajusszal. Széles karimájú fekete kalapban, hosszú bő, malaclópó köpenyben, piros flanel ingben és térdnadrágban, hatalmas bottal járt. Nem is csoda, hogy turistát még hírből sem ismerő pásztorok amolyan prikulicsnak hittek. Olyan személynek, aki vihart és istencsapást tud kiváltani, de hogy szemmel veri az embert meg az állatot, az bizonyos. Többször meg is kergették, még kutyákat is uszítottak rá. Később, ahogy megszokták, megismerték, meg is szerették.

A hatósággal sem volt sokkal szerencsésebb. Egy alkalommal Verespatak környékén túrázott *Ballauer Kristóf* plébános barátjával, amikor a csendőrök elfogták és bekísérték őket. Semmiképp nem akarták elhinni, hogy az egyikük földbirtokos, a másikuk pedig pap. Csak miután az egyik birtokos komája igazolta személyüket, engedték el őket, sűrű bocsánatkérések közepette. Czárán egy későbbi pesti előadó estjén így vallott ezekről: „*Még jól jár, ha csak kinevetik, mint eszelőst, aki járja bolondjában a hegyeket, nem tudni miért; vagy ha gyanús szemmel nézik, mint aki bizonyosan kincset keres; ha megszarolják, mint aki nek sok pénze lehet, hogy ilyen kóborlásokra költi. Még jól jár, mondom ha csak megkergetik és agyon nem ütik, mint garabonciás diákot, aki csatangol, kószál egyik vidékről a másikra, s hordozza a fergeteget, földindulást, szárazságot, döghalált, minden bajt faluról falura. Ha a lelkét is kiteszi, el nem hiszi neki semmi emberfia, hogy lehetséges legyen: hegyet mászni, fáradni azért, hogy egy vízesést, barlangot, vagy efféléit meglásson. Ez nem lehet, ilyen bolond ember nincsen, és ha volna, meg kellene kötözni; ez nem keresztény dolog: ebben valami ördögösség, valami gonosz rejtély lappang; ennek valami titkos rugója... legvalószínűbb, hogy az ördöggel cimborál s annak segítségével akar kincset találni és így tovább. És még az értelmiségnél sem találunk e vidéken sokkal kedvezőbb véleményt a turistákra nézve. A turistaság, a természetkedvelés itt csak nevetséges hóbort, a civilizációnak egy kinövése, a turista szánalomra méltó bolond, egy csakhogy éppen nem közveszélyes elmebeteg, kit nyavalyája nem enged pihenni s űz erre-arra a világban...*”

Mindez nem kedvetlenül el, a megszállottak kitartó szorgalmával rótt a hegyeket. Kereste meg a szebbnél szebb kilátó pontokat, az érdekesnél érdekesebb látnivalókat. Biztos szemmel látta meg a természet apró csodáit is, hogy aztán a látványt másokkal is megossza.

Czárán, az író

Nem csak az utak kivitelezésére volt gondja, hanem azok ismertetésére is. Fő műve a „*Kalauz biharfüredi kirándulásokra. Függelékül rövid tájékoztatóval a Bihar-hegység egyéb természeti nevezetességeiről*”. Ez a majd kétszázhetven oldalas kis könyv ma már turistatörténeti ritkaság, Belényesen nyomták 1903-ban, Süsmann Lázár nyomdájában. A szerző a kalauzt a „*Biharfüred lelkes természetbarátnőinek*” ajánlotta.

Az útleírás és tájismertető mellett a bevezető részben néhány verses „regulát” is tartalmaz. Sajátos módszerrel, úgynevezett Bihar-lépésben adja meg a távolságokat. A Bihar-lépést, számítás módját - a lejtőn, síkon és a meredeken - a bevezető szövegben részletesen ismerteti. Ez talán túlságosan részletezőnek tűnik, ám kétségtelenül gyakorlatias megoldás. Ahol a növényzet vagy az időközben bekövetkezett változások engedik, az utak a leírás alapján még ma is követhetők.

Minden útnál kétféle időadattal is szolgál. A leírás elején a szükséges pihenővel, a teljes túraidőt adja. A szövegben pedig egy-egy pont közötti távolság idejét. Ha valaki pihenők nélkül járná végig az ajánlottakat, akkor legalább 300 órát kellene, hogy talpon legyen.

Írt élvezetes turista tárgyú leírásokat az *Erdély* és a *Turisták Lapja* hasábjain is. Ezekben egy-egy - főleg bihari - táj (Biharfüred környéke, a Szamosbazar, Dézna stb.) hangulatos leírását adja.

Rendszeresen megjelentek írásai a „Nagyvárad” illetve a „Szabadság” című újságokban. Ezek tárca jellegű rövidebb prózai írások és versek. Témái kedvenc hegyvidékéhez kötődő, sziklaalakzathoz, vízeséshez, hegycsúcsokhoz és más természeti látványosságokhoz fűződő, részben helyi hagyományokat feldolgozó, azt továbbfejlesztő, részben saját fantáziájában született regék. Ezekből két gyűjteményes kiadás jelent meg „*Sztina de Valéi regék*” címen. Írásai a mai fül számára archaikusnak tűnnek, de élvezetesek és a szerző széleskörű klasszikus műveltségéről vallanak.

Folytatjuk

*(Megjelent a Természetbarát Híradó Czárán Gyula különszámában
1997. augusztusi számában)*

* * *

Közmeghallgatás

A Fővárosi Örmény Önkormányzat és
a Bp. Főv. II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat
2006. november 13-án, hétfőn du. 17 órakor tartja

közmeghallgatását

a Fővárosi Örmény Önkormányzat klubtermében:
1054 Budapest, Akadémia u. 1. IV. em. 432 ajtószám alatt.
Minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Dr. Issekutz Sarolta elnök

* * *

Köszönetnyilvánítás

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület hálás köszönetet mond mindazon közösségi tagjainak, szimpatizánsainak, akik 2006 évben is személyi jövedelemadójuk 1 %-át az egyesületnek juttatták. Rendelkezésük eredményeképpen 612.493 Ft adomány érkezett meg az APEH útján Egyesületünk bankszámlájára. Köszönjük!

Dr. Issekutz Sarolta elnök

* * *

Amit látsz, azt elfelejted, amit hallasz, arra emlékezel, de amit csinálsz, azt tudod.

(Kínai mondás)

* * *

Párizsi falakon található graffitik

A becsült összeg többszörösét érte el a magyar származású fotográfus és képzőművész, *Brassai Graffiti I* című fotósorozata a párizsi Millon & Associés nevű független aukciós ház árverésén - emelte ki október 4-i tudósításában a Le Monde francia napilap. A 753 darabból álló gyűjteményből az 550 fotó mellett rajzok, szobrok is új tulajdonosra találtak, s még egy faliszőnyeg is.

Brassai 1932-től a párizsi falakon található graffitiket fotózta, ezek a felvételek először csak 1956-ban kerültek kiállításra a New York-i Modern Művészetek Múzeumában (MOMA). Ezeknek a képeknek egyik korabeli előhívású fotója, azaz vintage változata kelt el Graffiti I néven 206 597 euróért az előzetesen becsült 18-36 ezer euró helyett. Az 1931-ben fotózott *Macskakövek* című kép árát 40 ezer euróra becsülték, de végül 103 298 euróért került kalapács alá. A teljes hagyaték ötmillió euróért kelt el.